

УДК 343.139

DOI <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2023.06.111>

СТРУКТУРА КРИМІНАЛЬНОГО ПРОЦЕСУАЛЬНОГО ДОКАЗУВАННЯ В СУДОВОМУ ПРОВАДЖЕННІ У ПЕРШІЙ ІНСТАНЦІЇ

Данькова С.О.,

аспірантка кафедри кримінального права та процесу

Хмельницького університету управління та права

імені Леоніда Юзькова

ORCID: 0000-0002-9976-8479

Данькова С.О. Структура кримінального процесуального доказування в судовому провадженні у першій інстанції.

У статті автор наголошує на тому, що процес доказування під час досудового розслідування і в судовому провадженні істотно різняться, що природно обумовлене завданнями, умовами, особливостями цих стадій процесу. Для доказування у стадії досудового розслідування характерним є здійснення практичної діяльності, спрямованої на активний пошук фактичних даних, а в судовому провадженні акцент зміщується на логічно-розумову діяльність, пов'язану з їх дослідженням, наведенням аргументів, переконанням, обґрунтуванням прийнятих рішень. У статті підтримана концепція розмежування досудових і судових доказів, оскільки вони формуються у різних процесуальних умовах. Запропоновано виділяти у структурі кримінального процесуального доказування в судовому провадженні у першій інстанції чотири елементи: 1) формування доказів; 2) дослідження доказів; 3) оцінку доказів; 4) використання доказів. Організуючу роль у формуванні доказової бази відіграє суд, який повинен забезпечити можливість сторонам кримінального провадження, іншим учасникам подати матеріали, які мають доказове значення, заявити клопотання про виклик осіб в судові засідання для допиту, вчинення інших процесуальних дій. Підтримано думку, що формування матеріалів кримінального провадження (доказової бази) доцільно здійснювати у підготовчому провадженні. Констатовано, що не у кожному провадженні здійснюється дослідження доказів – воно відсутнє у разі визнання судом недоцільності дослідження доказів щодо обставин, які ніким не оспорюються, спрощеному провадженні щодо кримінальних проступків і провадженні на підставі угод. Суб'єкти кримінального провадження використовують докази по-різному: сторони та інші учасники провадження за допомогою доказів обґрунтовують свою правову позицію як у провадженні в цілому, так і щодо окремих питань, які підлягають вирішенню; суд – покладає їх в основу судового рішення, обґрунтовуючи його. З огляду на запропоновану структуру подано

авторське визначення кримінального процесуального доказування в судовому провадженні у першій інстанції.

Ключові слова: доказування, судові провадження, формування доказів, дослідження доказів, оцінка доказів, використання доказів.

Dankova S.O. The structure of criminal procedural proving in court proceedings in the first instance.

In the article the author emphasizes that the process of proving during the pre-trial investigation and in the court proceedings is significantly different, which is naturally determined by the tasks, conditions, and features of these stages of the process. Proving at the stage of pre-trial investigation is characterized by practical activities aimed at actively searching for factual data, while in court proceedings the emphasis shifts to logical and mental activities related to their research, arguments, persuasion, and justification of decisions. The article supports the concept of distinguishing pretrial and judicial evidence, as they are formed in different procedural conditions. It is proposed to distinguish four elements in the structure of criminal procedural proving in court proceedings in the first instance: 1) formation of evidence; 2) research of evidence; 3) evaluation of evidence; 4) use of evidence. The organizing role in the formation of the evidence base is played by the court, which must ensure the opportunity for the parties of criminal proceedings, other participants to submit materials that have evidentiary value, to submit a request to summon persons to a court session for questioning, to perform other procedural actions. The opinion is supported that the formation of criminal proceedings materials (evidence base) should be carried out in preparatory proceedings. It has been established that not every proceeding carries out an research of evidence – it is absent in the case when the court recognizes the inexpediency of the research of evidence regarding circumstances that are not disputed by anyone, simplified proceedings regarding criminal misdemeanours and proceedings based on agreements. Participants of criminal proceedings use evidence in different

ways: the parties and other participants of the proceedings use evidence to justify their legal position both in the proceedings as a whole and in relation to individual issues to be resolved; the court puts them in the basis of the court decision, justifying it. In view of the proposed structure, the author's definition of criminal procedural proving in court proceedings in the first instance is presented.

Key words: proving, court proceedings, formation of evidence, research of evidence, evaluation of evidence, use of evidence.

Постановка проблеми. Проблемі кримінального процесуального доказування, яка, безумовно, є однією із центральних у доктрині кримінального процесу, завжди приділялася значна увага науковців. Однак, не дивлячись на це, у наукових колах не склалося єдиного бачення щодо низки аспектів кримінального процесуального доказування, зокрема, його структури. Навпаки, наукові праці демонструють надзвичайно різні, оригінальні підходи до системи елементів, які утворюють процес доказування у кримінальному провадженні.

Крім того, досліджуючи окреслену проблематику, вчені вибудовують структуру доказування у кримінальному провадженні в цілому, яке включає як стадію досудового розслідування, так і судові провадження. Проте процес доказування під час досудового розслідування і в судовому провадженні істотно різняться, що природно обумовлене завданнями, умовами, особливостями цих стадій процесу. Якщо для доказування у стадії досудового розслідування характерним є здійснення практичної діяльності, спрямованої на активний пошук фактичних даних, то в судовому провадженні акцент більше зміщується на логічно-розумову діяльність, пов'язану з їх дослідженням, наведенням аргументів, переконанням, обґрунтуванням прийнятих рішень. Зазначене підштовхує до спроби розгляду доказування дещо під іншим кутом зору і висловлення ідей щодо структури доказування саме в судовому провадженні у першій інстанції.

Стан опрацювання. Окремі питання кримінального процесуального доказування були предметом дослідження у працях О.В. Бабаєвої, В.В. Вапнярчука, І.В. Глов'юк, В.П. Гмирка, Ю.М. Грошевого, Є.Г. Коваленка, М.І. Костіна, С.А. Крушинського, О.В. Литвина, А.О. Ляша, М.М. Михеєнка, В.Т. Нора, М.А. Погорецького, В.О. Попелюшка, О.В. Рибалки, С.М. Стахівського, М.М. Стоянова, М.Є. Шумила та інших науковців. Однак, меншою мірою увага приділялась дослідженню специфіки доказування власне в судовому провадженні в суді першої інстанції, що і обумовлює актуальність теми.

Метою статті є виявлення особливостей та структури кримінального процесуального до-

казування під час судового провадження в суді першої інстанції.

Виклад основного матеріалу. У нормах кримінального процесуального закону зафіксовано законодавчий підхід до сутності та структури кримінального процесуального доказування – у ч. 2 ст. 91 КПК України визначено, що доказування полягає у збиранні, перевірці та оцінці доказів з метою встановлення обставин, що мають значення для кримінального провадження. Більшість процесуалістів, аналізуючи структуру кримінального процесуального доказування, також традиційно ведуть мову про три його елементи, а саме збирання, перевірку і оцінку доказів.

Безумовно, в стадії досудового розслідування доказування розпочинається саме зі збирання певних матеріалів, інформації, що надалі планується використовувати як докази, але, якщо вести мову про судові провадження, то суд такої діяльності майже не здійснює. На відміну від КПК України 1960 року, який передбачав, що прокурор після закінчення досудового розслідування і складання обвинувального висновку направляв до суду кримінальну справу (усі матеріали досудового розслідування), чинний кримінальний процесуальний закон забороняє надання суду інших документів, ніж обвинувальний акт з додатками, до початку судового розгляду (ч. 4 ст. 291 КПК України). Тобто до початку судового провадження в суді першої інстанції суд не має «на руках» доказів і надалі повинен їх сформулювати. Тому видається, що першим елементом процесу доказування в судовому провадженні у першій інстанції є *формування доказів*.

Дотримуючись такої думки, передусім, виходимо з того, що потрібно вважати доказом у кримінальному провадженні. Згідно зі ст. 84 КПК України доказами у кримінальному провадженні вважаються фактичні дані, отримані у передбаченому КПК порядку, на підставі яких слідчий, прокурор, слідчий суддя і суд встановлюють наявність чи відсутність фактів та обставин, що мають значення для кримінального провадження та підлягають доказуванню. Водночас, виходячи зі змісту ч. 1 ст. 94 КПК України, вбачається, що кожен доказ повинен відповідати вимогам (властивостям) належності, допустимості, достовірності.

Виникає питання – а коли ж певні фактичні дані набувають зазначених властивостей? Очевидно, що остаточну оцінку фактичних даних з точки зору належності, допустимості, достовірності здійснює суд, оцінюючи їх у процесі дослідження та ухвалення кінцевого судового рішення. То, чи можна, зважаючи на це, стверджувати, що до судового провадження доказів не існує? Мабуть, такий висновок був би занадто категоричним. Однак це дає підстави підтримати висловлену у процесуальній доктрині думку про

розмежування так званих «досудових» і «судових» доказів.

Такий підхід пов'язаний з ідеями щодо необхідності, зважаючи на досвід окремих західних держав, відмовитися від нормативно-правового визначення поняття доказу, вичерпного переліку видів доказів та розширення слідчого і судового розсуду при прийнятті процесуальних рішень у кримінальному провадженні [1, с. 13-15].

Слушною, на наш погляд, є позиція М. Є. Шумила, який наголошує, що формування таких доказів відбувається у різних процесуальних умовах (режимах). Процесуальна форма досудових доказів дає змогу використовувати їх лише для потреб досудового розслідування, проте для суду вони є лише вихідним матеріалом, що підлягає дослідженню судовим методом. Зібрані сторонами докази на досудовому розслідуванні можуть визнаватися судовими доказами лише за результатами їх інтерпретації сторонами у судовому засіданні. Вони відрізняються тим, що у першому випадку доказування здійснюється у процесуальній формі, сконструйованій для потреб досудового розслідування, а в судовому засіданні уже відбувається «гостре» процесуальне доказування [2, с. 86].

М.А. Погорецький також наголошує, що «процесуальними доказами» є всякі докази, які використовуються на будь-яких стадіях кримінального процесу, а термін «судові докази» правомірно вживати лише на судових стадіях процесу [3, с. 36].

Організуючу роль у формуванні доказової бази відіграє суд, який повинен забезпечити можливість сторонам кримінального провадження, іншим учасникам подати матеріали, які, на їх думку, мають доказове значення, заявити клопотання щодо виклику осіб в судові засідання для допиту, вчинення інших процесуальних дій. З власної ініціативи суд не повинен вживати ніяких активних дій, спрямованих на поповнення доказової бази, адже такі дії в змагальному провадженні є недопустимими, оскільки суд таким чином сприятиме одній із сторін провадження (матиме місце суддівський ухил).

Як слушно зауважує С.А. Крушинський, потребує з'ясування питання, пов'язаного із часовими рамками, у межах яких має відбутися подання сторонами доказів [4, с. 174]. Розв'язуючи це питання, потрібно звернути увагу на положення ч. 4 ст. 291 КПК України, яке забороняє прокурору надавати суду до початку судового розгляду будь-які інші документи, крім обвинувального акта та додатків до нього. Тобто буквальне тлумачення цієї норми наводить на висновок, що суд може отримати докази не раніше початку судового розгляду, який, між іншим, теж розуміється законодавцем одночасно і як стадія

процесу (глава 28 КПК України), і як окремий її етап (ст. 347 КПК України).

Понад те, низка важливих питань, які потребують формування доказової бази, зокрема, щодо ухвалення вироку на підставі угоди, звільнення особи від кримінальної відповідальності тощо, вирішується у стадії підготовчого провадження в суді першої інстанції. Варто погодитись, що подання доказових матеріалів сторонами та іншими учасниками кримінального провадження на стадії підготовчого провадження в суді першої інстанції є можливим, а інколи – й необхідним [5, с. 116].

О.В. Бабаєва з цього приводу висловила слушну, на наш погляд, думку про те, що підготовче провадження – це найбільш прийнятна стадія для подання сторонами кримінального провадження доказів, які у подальшому будуть предметом судового розгляду [6, с. 48], і відповідно, для формування матеріалів кримінального провадження (доказової бази).

Ще одним елементом процесу доказування в судовому провадженні у першій інстанції, як видається, є *дослідження доказів*. Цим поняттям законодавець оперує у низці норм, що регулюють процесуальні відносини в судовому провадженні у першій інстанції (ст.ст. 319, 322, 323, 339, 349, 352, 357-360, 364, 386 КПК України). Однак виникає питання щодо співвідношення цього поняття з тими елементами, що закріплені у ч. 2 ст. 91 КПК України, зокрема перевіркою і оцінкою доказів.

Деякі науковці розмежовують терміни «перевірка» і «дослідження» доказів і розглядають їх як самостійні елементи доказування [7, с. 93-94], але більшість все ж розглядають їх як синонімічні, рівнозначні [4, с. 29]. У наукових джерелах висловлена також позиція, що дослідження доказів, яке здійснюється в судовому провадженні у першій інстанції, не вичерпується перевіркою доказів. Наприклад, М. М. Стоянов зазначає, що замість виокремлення перевірки та оцінки окремим елементом процесу доказування в кримінальних справах має виступати дослідження доказів [8, с. 5].

На нашу думку, дослідження доказів передбачає публічне ознайомлення з ними в судовому засіданні шляхом заслуховування показань, оголошення документів, огляду речових доказів, відтворення аудіо- та відеозаписів тощо, а також перевірку їх за допомогою різних засобів (співставлення доказів між собою, постановки додаткових, уточнюючих, інколи – навідних питань, призначення повторної експертизи та ін.).

Водночас, не у кожному провадженні здійснюється дослідження доказів. Мова йде про випадок, коли суд визнає недоцільним дослідження доказів щодо обставин, які ніким не оспорується (ч. 3 ст. 349 КПК України). При цьому законо-

давець зобов'язує суд переконатись, що учасники судового провадження правильно розуміють зміст відповідних обставин, та у добровільності їх позиції.

Відсутнє дослідження доказів і в окремих особливих порядках судового провадження – спрощеному провадженні щодо кримінальних проступків і провадженні на підставі угод. Але і в цих випадках кримінальний процесуальний закон передбачає низку гарантій, передусім, з'ясування добровільності позиції учасників провадження (згоди на розгляд обвинувального акта у спрощеному провадженні, укладення угоди).

Третім елементом процесу доказування в судовому провадженні у першій інстанції, безумовно, є *оцінка доказів*, яка хоч і тісно пов'язана із їх дослідженням (перевіркою), однак становить окремий елемент доказування і являє собою логічно-розумову діяльність, спрямовану на з'ясування відповідності фактичних даних системі властивостей – належності, допустимості, достовірності кожного окремого доказу, а також достатності доказів у їх сукупності для прийняття відповідного судового рішення. Як наслідок оцінки фактичних даних сторони судового провадження можуть подавати клопотання про визнання їх недопустимими (у тому числі очевидно недопустимими), а суд повинен вирішити ці клопотання і визначитися із тим, які докази будуть покладені в основу обґрунтування судового рішення, а які будуть відкинуті.

Хоча оцінку фактичних даних здійснюють і сторони судового провадження, на основі чого вони інтерпретують обставини кримінального провадження, однак остаточну їх оцінку на предмет належності, допустимості, достовірності та достатності здійснює суд на основі внутрішнього переконання. Але, оцінка доказів не є самоціллю і на цьому, незважаючи на зміст ч. 2 ст. 91 КПК України, процес доказування в судовому провадженні у першій інстанції не завершується.

Останнім елементом доказування в судовому провадженні у першій інстанції, на наш погляд, варто виділяти *використання доказів*. Власне, й призначення доказів полягає у тому, щоб використати їх для встановлення певних фактів та обставин, які мають значення для кримінального провадження.

С.М. Стахівський як завершальний елемент доказування розглядав прийняття та аргументацію процесуальних рішень у справі [9, с. 17]. Видається, що така позиція є не зовсім повною, оскільки докази використовує не лише суд, а й інші учасники процесу.

Суб'єкти кримінального провадження використовують докази по-різному: сторони та інші учасники провадження за допомогою доказів обґрунтовують свою правову позицію як у про-

вадженні в цілому, так і щодо окремих питань, які підлягають вирішенню; суд – покладає їх в основу судового рішення, обґрутовуючи його. Тому варто погодитися із М.А. Погорецьким, який відзначає, що використання доказів полягає в оперуванні ними, у встановленні на їх підставі фактів та обставин, що мають значення для кримінального провадження, в обґрунтуванні доказами своєї правової позиції сторонами кримінального провадження [10, с. 21].

Таким чином, у процесі використання доказів яскраво проявляється одна із сторін кримінального процесуального доказування – обґрунтовуюча, сутність якої проявляється у висуненні певних положень (тез) і наведенні аргументів (незаперечних фактичних даних) для їх обґрунтування, переконанні інших суб'єктів у правильності, істинності цих положень [4, с. 17].

В.М. Тертишник і С.В. Слинко використання доказів розглядають у контексті так званого «доказування-обґрунтування», під яким розуміють діяльність з переконання учасників процесу в істинності зроблених висновків (суджень, умовиводів) [11, с. 64]. Наприклад, під час судових дебатів учасники процесу з посиланням на докази тлумачать обставини кримінального провадження, обґрунтовують свої висновки, наводять аргументи, намагаються переконати суд, який, своєю чергою, у мотивувальній частині судового рішення обґрунтовує власні висновки.

Висновки. Таким чином, *кримінальне процесуальне доказування в судовому провадженні у першій інстанції* – це регламентована кримінальним процесуальним законом пізнавально-практична та логічно-розумова діяльність учасників судового провадження та суду, що полягає у формуванні, дослідженні та оцінці доказів, а також їх подальшому використанні з метою встановлення обставин, що мають значення для кримінального провадження, відстоювання правових позицій учасників судового провадження та прийняття законних, обґрунтованих та вмотивованих судових рішень.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Гмирко В. Кримінально-процесуальні докази: поняття, структура, характеристики, класифікація. Конспект проблемної лекції. Дніпропетровськ: Академія митної служби України, 2002. 63 с.
2. Шумило М.Є. Досудові і судові докази у КПК України. *Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ*. 2013. № 1. С. 82-86.
3. Погорецький М.А. Докази у кримінальному процесі: проблемні питання. *Часопис Національного університету «Острозька академія»*. Серія «Право». 2011. № 1 (3) С. 1-55.

4. Крушинський С.А. Подання доказів у кримінальному судочинстві України: монографія. Хмельницький: ХУУП, 2017. 247 с.
5. Крушинський С. Проблеми подання доказів у стадії підготовчого провадження в суді першої інстанції. *Слово Національної Школи суддів України*. №2 (11) 2015. С. 110-118.
6. Бабаєва О.В. Формування матеріалів кримінального провадження (кримінальної справи) на стадії підготовчого провадження. *Юрист України*. 2018. № 1 (36). С. 43-49.
7. Коваленко Є.Г. Теорія доказів у кримінальному процесі України: підручник. К.: Юрінком Інтер, 2006. 632 с.
8. Стоянов М.М. Властивості доказів у кримінальному процесі України: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Одеса, 2010. 20 с.
9. Стахівський С.М. Теорія і практика кримінально-процесуального доказування: монографія. К.: НАВСУ, 2005. 272 с.
10. Погорецький М. Теорія кримінального процесуального доказування: проблемні питання. *Право України*. 2014. № 10. С. 12-25.
11. Тертышник В.М., Слинко С.В. Теория доказательств: учебное издание. Харьков: Арсис, 1998. 256 с.